

évben. de a tanárhiány tartamára kivételesen a IV-dik év második felében is.

IV. A *tanári vizsgálat* mai szabályzata annyiban módosul, hogy

1. az alapvizsgálat csupán a magyar nyelvre és irodalomra, logikára s psychológiára, valamint a modern nyelvre terjed ki, ellenben a jelölt szaktárgyát nem érinti ;

2. a pædagogiai vizsgálat tárgyai : a philosophia történelme és a pædagogia egész köre ;

3. az alapvizsgálatot a jelölt V-dik félévénel, a szakvizsgálatot IX-dik félévénel előbb nem teheti le ; ellenben a pædagogiai vizsgálatot X. féléve folyamában teheti le.

V. *Magyar tudományos kézikönyvekről* a vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter gondoskodik, első sorban a philosophiai és pædagogiai szakok körében.

Budapest, 1895. január 20.

HEINRICH GUSZTÁV.

A REALISKOLAI FRANCZIA NYELVTANÍTÁS REFORMJÁHOZ.

Bartos Fülöpnek újabban különös erélyvel folytatott buzgólkodása folytán került napirendre e kérdés, mely még a napisajtóban is rokonszenves s mintegy szószerint egyértelmű fogadtatásra talált* és a melynek érdeméhez legyen szabad nekem is röviden hozzászólni. Mentsen azon őszinte törekvés, hogy az ügynek használni óhajtanék, ártani pedig senkinek ; hogy 8 év óta én is tanítok francziát és hogy nézeteim több pontban eltérnek B. úréitól. Gondolom, hogy ezen eltérés az ügyre nézve üdvösebb, mintha nézeteink mindenben megegyeznének. Elismerem, hogy B. úr legjelesebb franczia nyelvtanáraink közül való s az általa már régebben felvetett kérdésben valóságos specialistává nőtte ki magát, de — nekem legalább úgy tetszik — túlbuzgóságból kissé nagyon is belemélyedt a reformszenvedélybe s én mint kívülálló dilettáns

* L. a budapesti lapok jan. 13—20. számait ; főleg a Magyar Hirlap jan. 13. és 17. számát.

úgy veszem észre, hogy helyenkint túllő a célon. Hát minden már csak azért is rossz, mert megvan, avagy mert eszményi céljainkat nem vagyunk képesek megvalósítani? S nem bizonyítja-e a történelem lépten-nyomon, hogy a tulajdonképi szakemberek még ennél fontosabb kérdésekben is tévedtek?

Ime első ellenvetésem. B. úr túloz, túlságos sokat követel vagy vár és a legnagyobb mértékben elégedetlen a francia nyelv-tanítás eredményével s a francia érettségivel. Egyik helyen pl. így ír: «Feltéve, hogy nem követ el sem helyesírási, sem nyelvtani hibát, milyen stíl lesz az! Ilyen francziáságot az érettségi vizsgálaton nem fogadhatunk el» (T. K. 153. l.). De egyébként is nagyon setét színeket alkalmaz, melyeket én a magam részéről nem fogadhatok el azon 8 évi tapasztalat után, melyet a III—V. osztályban szereztem, az ott kivivott eredmények után, melyek illetékes helyen, s ezt csak a dolog érdekében említem, a legnagyobb elismerésben részesültek. Azt is merem állítani, hogy a többi tárgyakban elért eredmény sem különb s hogy panaszokra egyéb szaktársainknak legalább annyi okuk volna.

Azt vethetnék ellenem, hogy a francia az alsó osztályokban még hagyján; a baj, a nehézségek, a sikertelenség a felsőbbekben kezdődnek. Hogy értsem ezt: a tanulók az 5. osztályig haladnak és tudnak, feljebb pedig megállapodnak vagy félejtenek avagy lassabban haladnak? Igaz, mint mindenben, úgy itt is a kezdet könnyebb s a III—IV. osztályban 40—50 tanulóval látszólag gyorsabban haladunk s többet végezzünk, mint a felső osztályokban a létszám felével vagy harmadrészével. *Látszólag* mondom, mert a nyelvtan elemeinek elvégzése soknak tűnik fel s később, midőn a nehézségek fokozódnak s alaposabban kell a dologhoz látni, a tempo természetesen meglássul, mert intenzív munkát végzünk; a reakció, a krízis tehát jórészt képzeleti. De hogy ez így van s másként nem is lehet, azt még a tanulóval is meg kell értetni, nehogy elcsüggedjen. Egyébiránt megengedem, hogy a heti óraszámnak arányosabb felosztása pl. 5, 4, 4, 4, 4, 3 jobban kiegyenlítené a viszonylagos haladást. Ha úr mutatkozik a haladásban, ezt intenzív munkával át kell hidalni, de még jobb, ha idejekorán elejét igyekszünk venni.

B. úr az óra-statisztikának még egy bizonyos nemével is szolgál (M. P. III, 500. l.), melynek segélyével kiszámítja, hogy 30 tanulót tételezve fel, egy-egy tanuló a 3. és a 4. osztályban az

egész éven át csakis 6 $\frac{1}{2}$ órán át gyakorolja «sajátnyelvűleg» a francia szót. Elismerem, hogy a számok beszélnek, de számmal mindent bizonyítani nem lehet (vannak imponderabiliák) s alkalmazásukat a fenforgó esetben különösen merésznek kell tartanom, mert még a beszélő-képességre is a tanár minden egyes mondata hasznára válik minden egyes tanulónak. A felsőbb osztályokban pedig, bár az óraszám is kisebb (V—VI: 4, VII—VIII: 3), a tanulók száma oly rohamosan fogy, hogy helyenkint valóságos *magánoktatásról* lehetne beszélni. A legújabb XXIII. min. Jelentésből böngésztem ki a következő adatokat, melyek a vidéki főreáliskolákra vonatkoznak. 6—10 tanulója volt 22 felső (V—VIII.) osztálynak, 11—20 tanulója 39 és 21—29 tanulója 14 osztálynak. Más-ként, a 19 főreáliskola

V. osztályába járt összesen 266 tanuló, egy V. osztályra jut tehát átlag 14 tanuló.

VI. osztályába járt összesen 319 tanuló, egy VI. osztályra jut tehát átlag 16 tanuló.

VII. osztályába járt összesen 265 tanuló, egy VII. osztályra jut tehát átlag 14 tanuló.

VIII. osztályába járt összesen 203 tanuló, egy VIII. osztályra jut tehát átlag 11 tanuló.

Ebből egyelőre csak annyit következtetek, hogy az eredménytelenség egyik okául a tanulók létszámát odaállítani, semmiképen sem okadatolt.

B. úr főleg a beszédtanítás ellen kel ki mind czél mind eredmény dolgában, de engedje meg, hogy itt egy kettős tévedésére utaljak. Hogy a tanárok részéről mily kevéssé tekinthető ez egyedül üdvözítő és egyetemes czélnek, az már abból is kitűnik, hogy túlnyomó részben ők maguk sem tudnak «jól» beszélni s maguk is sokkal jobban értenek az olvasáshoz, a nyelvtanhoz és a fordításhoz s így természetesen tanítványaikat is első sorban ezekkel foglalkoztatják.

«Ebből a nyugalmas kerékvágásból a tanterv határozott követelése» volt kénytelen a tanárokat kizavarni (*M. P.* III, 499. l.)! Bocsánatot kérek; rögtön kimutatom, hogy ezt az utasításokból csak reformeres szemüvegen át lehet kiolvasni.

«Immár csak egy szempont vezet mindenben: a beszédet akarjuk tanítani» (*T. K.* 149. l.). Ki mondja ezt? A közvélemény, vagy ha tetszik, egyes igazgatók és főigazgatók különös súlyt fek-

tethetnek rá, de mértékadó Utasításaink ezen egyoldalúságtól határozottan tartózkodnak. Majd így ír: «Sokat tünődtem azon, m kép lehetséges, hogy tanításunk céljául első sorban a francia nyelv gyakorlati használatát tűzik ki és mégis meghagyják érettségi vizsgálatnak a magyar szövegnek francziára való írásbeli fordítását» (T. K. 150. l.). De ezen felesleges tünődni, mert a francia nyelv gyakorlati használata, legalább tudtommal, *sehol sincs első célnek kitűzve*. Egy kis idő múlva önmaga czáfolja saját pesszimizmusát ezt írván: «Hiszen, ha egyebet sem kellene tanítanunk a reáliskolában a francia beszédnél, meg a magyarból való fordításnál, talán még nem volna olyan nagy az elkeseredésünk» (T. K. 169. l.). Ime tehát B. úr már két oly czélt is legalább részben megvalósíthatónak tart, melyek közül az elsőt az imént önmaga vonta kétségbe, míg az utóbbira nézve nekem vannak aggályaim, mert nyelv dolgában idegenre alig képzelhetek nehezebbet, mint *franciásan* fogalmazni. Ezt vallja Vietor is (l. «*Quousque tandem?*»), mondván, hogy a fordítás idegen nyelvre valódi *művészet*, mely nem érheti be a nyelvtani alakok kifogástalan alkalmazásával, hanem számot tart a nyelvnek nemzeties színezetére is.

B. úr szerint Breál jelszava, hogy a nyelvtanítás beszéd-tanítás legyen, mindenütt visszhangra talál: «az új irány hazánkban aránylag nehezen tudott térhez jutni. Felülről indult, tanterveinkben és utasításainkban nyert először kifejezést. Maga a tanárság feltűnő tartózkodással viseltetett vele szemben» (M. P. III, 448. l.). Őszintén megvallom, hogy én erről semmit sem tudtam. Az új irány, értsd a beszéd-tanítást, hazánkban csakis annyira terjedhetett el, a mennyire egyrészt tanáraink maguk is tudnak beszélni s a beszéltetést egyénileg szükségesnek tartották. Ugyan ez áll «a tanárság feltűnő tartózkodására» vonatkozólag. Az Utasításokban pedig ezeket olvassuk: «A tanítás célja: a tanulókat *az újabb francia irodalom műveinek megértésére* vezetni; őket képessé tenni, hogy az oktatás köréből vett valamely tárgyról szóló magyar szöveget francziára helyesen fordítani tudjanak, és hogy a francia nyelv szóbeli használatában is *lehető jártasságot* szerezsenek» (53. l.), majd: «Minthogy *vége* a francia nyelvi tanításnak egyik célja a *beszélés is*, erre is törekedni kell» (61. l.). Ez, gondolom, csak eléggé világosan mutatja, hogy a társalgás még «felülről» is csak utolsó helyen ajánlatik. De tovább megyek; ugyanazon Utasítások teszik első helyre azt, a mi mellett maga

B. úr is annyi lelkesedéssel kardoskodik. «A tanulóknak minél többet kell *olvasniok*, elemezniök, fordítaniok, utánozniok» (59. l.). *Tehát . . . ?!* kérdezhetnék velem együtt többen.

De nézzük, mit akar voltaképen B. úr s mit tart 6 év alatt elérhetőnek? «A tanuló teljesen értse a francia beszédet és bárminő francia szöveget (még pedig szótár nélkül), ismerje alaposan a grammatikát annyira, hogy a nyelvtani alakokra *ráismerjen*, a nélkül azonban, hogy rögtönözve alkalmazni is tudja» (5. k. 301. l.). Helyes, de hisz ugyanezt kívánják nagyjában az Utasítások, erre törekszünk teljes erőnkől mi tanárok is, sőt részemről azt sem tartom bajnak, mert el is érhető, hogy a tanuló a fontosabb nyelvtani alakokat *alkalmazni* is tudja. De B. úr e czél elérése érdekében a legkisebb koncesszióra sem hajlandó: ő 6 éven át folytonosan olvasat, sohse beszéltet s nem is fordított. Erre én csak azt jegyzem meg, hogy az olvasás azon erős középpont, melyet szervesen környeznek és melyből kötelezőleg folynak a nyelvtanítás többi másodrendű czéljai is, mint: beszéd, fordítás, írás. Mert az olvasott anyagot csak fel is lehet (sőt talán *kell!*) dolgozni. Hisz ennél czélszerűbb anyagot nem is találhatnánk a francia kérdésekre és feleletekre, a rokon átalakításokra, visszafordításokra, nyelvvalakok szemléltetésére stb. Vagy egyszeriben kidobjuk az összes fordításokat s balhiedelem volt az az előny és komoly szellemi munka, melyet mindeddig az idegen nyelvre való fordításoknak tulajdonítottunk? S végül, hol marad a változatosság elve a tanításban? Istenem, 6 évig «*csak olvasni*»: tanító és tanuló egyaránt megcsömörlene s nem tudom, melyik szöknék még gyorsabban és szívesebben! (? *A-szerk.*)

Nyiltan kérdem: mit és mennyit tudnak reáliskoláink végzett növendékei a francziából s arányos-e ezen tudásuk a többi tantárgyakban elért eredménynyel? * B. úr, miután kétségbe esett, hogy tanulóink a francia beszédet nem tanulhatják meg, mert kevés az idő, no meg, mert a tanárok sem igen tudnak (*M. P.* 506—7. l.), ugyanazon értékezésében így ír: «Reáliskoláink végzett növendékei ismerik a francia nyelvtan rendszerét, szótár segítségével el tudnak valahogy igazodni, egy könnyebb prózai

* Csak melleleg utalok arra, hogy az újabb módszerekkel a külföldön minden tekintetben kielégítő eredményeket érnek el. *L. Zeitschrift f. d. Realschulwesen* 1894. évf. 455. l. f.

szövegen, képesek egy könnyű magyar textust francziára fordítani feltűnő helyesírási és nyelvtani, de nem komoly stilisztikai hibák nélkül, nagy nehezen még tudnának írni egy kis francia levelet; ha jól megeröltetik magukat, egynéhány kérdésből meg feleletből álló francia társalgáson is túlesnek». Ezt B. úr mint «felmunkát» keveselli, «mert az iskola csak olyan czélt tűzön maga elé, melyet teljesen el tud érnei». Bocsánatot kérek, én a fenti eredményt, mely nyilván minimumként volt értve — nem kevesellem, mert az olyan valami, a mi a jövőre elegendő alap s a mivel egyenértékűt nem képesek még a többi tantárgyak mindegyikében sem felmutatni, hol helyenkint nem fél-, de tized-munkáról lehet csak szó. Ugyan mutasson nekem B. úr tanárt, a ki tantárgyában az érettségi eredményeivel meg van elégedve! A mi pedig az iskola czélját illeti, úgy érvényes talán itt is az általánosan s az egyéni életben is divó fölfogás, mely szerint ideális czél után törekszünk, hogy egy kisebb reálisat elérhessünk. Ismétlem, hogy még magasabb szempontból sem tudnám, sem nem szeretném ezen eredményt csorbítani, mert én, egyértelműleg az Utasításokkal,* a francia nyelvet a reáliskolában annak tekintem, a mi a latin a gymnasiumra, s szinte kétségbeejtőnek látnám a helyzetet, ha a francziában a kisebb óraszám daczára, még kevesebbet érnék el, mint a gymnázisták a latinban. A szegény reáliskolákra ugyancsak ráolvassanak, még azok is, kiktől legkevésbé várnók s még ott is, hol talán legkevésbé indokolt. Szívesen türöm e miatt «a reáliskola exesperált, hívének» nevét, sőt erre büszkébb vagyok, mint ha — semminek sem volnék híve.

A min. Jelentésekben ugyan sajnos, nincsenek az egyes tantárgyakra és a francziára vonatkozó adatok, de azért eléggé megnyugtató a XXIII. Jelentés azon elismerése, hogy az összes reáliskolák (a budapestieket is beleértve) 8. osztályában 1 tárgyból bukott: 0, kettőből: 4, több tárgyból: 1; az írásbeli érettségén pedig összesen csak 8 tanuló bukott (a gymnasiumban: 96). A legutolsó intézeti évi Értesítők pedig még kedvezőbb eredményeket tüntetnek fel, mint az a következő sok fáradsággal összeállított táblázatból kiolvasható.

* «A reáliskola tanterve a francia nyelvet főképp azért vette fel, mivel a nyelv és irodalma kitűnő eszköz a felsőbb általános műveltség megszerzésére, mely tekintetben — a némettel együtt — az a szerepe van, mint a gymnasiumban a klasszikus nyelveknek» (52. l.).

Az érettségi írásbeli dolgozatok eredményének kimutatása a francia és a német nyelvből és a mennyiség-tanból, valamint a VIII. osztály érdemjegyei a francziából.

A középiskola helye	Francia				Német				Francia a VIII. oszt.-ban				Elégtelen a mennyiség-tanból
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	
Budapest II	6	10	15	3 ^o)	9	15	10	—	4	9	18	—	—
„ V	24	15	27	—	21	25	20	—	16	17	25	—	—
„ IV	1	6	5	5 ^o)	7	6	4	—	1	8	9	—	—
„ VIII	4	8	13	—	3	7	15	—	5	11	9	—	2
összesen ...	35	39	60	8 ^o)	40	53	49	—	26	45	61	—	2
Kecskemét ...	4	6	2	1*	6	3	3	1	4	5	2	—	—
Pozsony ...	—	3	6	1	1	4	5	—	—	4	6	1	—
Körmöcbánya ...	3	11	4	—	9	6	3	—	6	5	7	—	—
Lócse ...	4	4	7	1*	3	9	4	—	4	7	4	—	—
Kassa ...	4	7	8	—	9	6	4	—	4	6	7	—	—
Debreczen ...	2	1	6	—	—	2	6	1	1	1	7	—	5
Déva ...	6	5	—	—	1	7	3	—	5	2	4	—	—
Brassó ...	1	3	4	—	—	5	3	—	—	4	4	—	—
Sz.-Udvarhely ...	3	1	2	—	2	2	2	—	2	1	3	—	1
Arad ...	3	1	4	—	—	5	2	1	2	1	5	—	—
Nagyvárad ...	1	2	6	—	—	3	4	2	2	4	4	—	—
Temesvár ...	3	4	7	—	4	4	6	—	2	5	7	—	—
Versecz ...	2	3	2	—	—	3	3	1	3	1	3	—	1
Szeged ...	1	5	3	1 ^o)	2	3	3	2	3	4	2	—	2
Pécs ...	3	2	1	1*	4	2	1	—	4	2	1	—	—
Sz.-Fehérvár ...	—	2	4	3 ^o)	1	2	5	1	1	2	5	2	2
Sopron ...	2	2	4	—	1	1	4	2	1	1	6	—	—
Győr ...	3	3	5	1*	—	5	5	2	3	4	7	—	—
Nagy-Szeben ...	2	6	2	—	—	8	2	—	—	3	7	—	—
összesen ...	47	71	77	9	43	80	68	13	47	62	91	3	11

Ezen adat-táblázatból összehasonlítás útján a következő eredményeket nyerjük: 1. A francia érettségi vizsgálaton bukott a fővárosban 8, a vidéken 9; ezek közül a szóbelin megfelelt amott

* Ezek a szóbelin mind elégségesre javítottak.

1) A szóbelin mindhárom elégségesre javított.

2) Az öt közül a szóbelin négy javított, egy nem.

3) A szóbeli javításainak figyelembe véte-

lével csak egy bukott végleg a francziából.

4) Ugyanaz magyarból is elégtelen érdemjegyet nyert.

5) Ezen három tanuló közül kettő az írásbelin más tantárgyból is bukott, a három a szóbelin is megbukott a francziából.

7, itt legalább 4 (Pozsonyról nincs biztos tudomásom), e szerint a francziából elégtelen érdemjegyet nyert legfeljebb $1 + 5 = 6$.
 2. A francziából bukkottak, csaknem kivétel nélkül, még egy másik tárgyból is bukkak. 3. A francia érettségi közel háromszor jobb a német és kétszer jobb a mennyiségtani érettségénél, mivel a bukások száma rendre 5, 13, 11. 4. A francia érettségije közel oly eredményeket tüntet fel, mint a VIII. oszt. osztályvizsgálatai. 5. *Végeredményként kimondható, hogy a francia érettségi vizsgálat mind absolute mind relative kielégítő, sőt a némettel és a mennyiségtannal összehasonlítva, aránytalannal jobb eredményeket tüntet fel.* E tekintetben igen tanulságos a pécsi áll. főreáliskola Értesítője, mely a VIII. osztály érdemjegyeinek középértékét is kiszámítja és közli. E szerint ott az érdemjegyek középértéke a következő: francia 2·30, magyar 2·36, német 2·44, mennyiségtan 2·48, mért. rajz 2·44, ... az összes érdemjegyek középértéke pedig 2·14. Az érdemjegyeknek pontos, százalékszerinti csoportosításával találkoztunk még a szegedi áll. főreáliskola Értesítőjében. — Volt alkalmam az érettségi jelentésekbe is betekinteni s mondhatom, hogy nem egy (pl. a pécsi) különös elismeréssel szól a francziában elért eredményekről.

Egészen röviden óhajtanék még egy, a vitában felmerült szempontra reflektálni. Hallottuk azt, hogy az idegen nyelvel és kulturával való időelőtti és túlságos foglalkozás nemzeti műveltségünket egyenesen veszélyezteti és könnyen maga után vonhatja a hazai viszonyok elhanyagolását illetve idegen minták utján való megmásítását. Bocsánatot kérek, ehhez így általánosságban sok szó fér. Mindenekelőtt kijelentem, hogy én a nemzeti kultúra-ápolása mellett az idegenek ismeretét és tanulmányozását is szükségesnek tartom; sőt talán a kettőnek összekapcsolása az egészségesebb, a fejlődésnek inkább megfelelő állapot. Képtelen vagyok ugyanis belátni, miért kelljen valaminek már csak azért is rosznak, ártalmasnak vagy veszedelmesnek lennie, mert — idegen. Talán másutt is vannak még okos emberek s a mit a külföldön gondolnak, akarnak és tesznek, csak nem mind — oktalanság. Avagy mind ez reánk nézve és nálunk méreg volna? — De hogy is mondja br. Kemény Zsigmond: «Mi az *utánzás*t illeti, az irodalom minden szakában, az úttörők, a kezdeményezők, idegen nagy példányok befolyása alatt szoktak állani: *minták* szerint dolgoznak. Itt nem főcél, hogy eredetit, hanem hogy használhatót adhassunk.» (Élet és

irodalom XVI.) Azért kérem, ne jajveszékelnünk mindjárt, mihelyt valaki idegen kulturával, még ha az a gyűlölt német volna is, mérészel foglalkozni s gondoljuk meg, hogy azok, kik ezt nyiltan teszik, nem a legveszedelmesebbek. A *nemzeti géniusz*-szal újabban igen szeretnek nálunk dicsekedni és még inkább kaczerkodik, de vannak, kik a szép szót folyton ajkukon hordják s a mellett az idegen szellemi teheneket fejik, azokból éldegélnek s azokból foldozzák össze a «saját nemzeti» irányukat. Nos ezt én ítélem el.

Miután saját nézeteimet elmondtam s ellenvetéseimet indokoltam, ujjolag elismerem, hogy Bartos Fülöp akcióját *üdvösnek* tartom. Fáradozásaiyal meg lehet elégedve, ha egyebet nem ér is el, mint azt, hogy az *érettség*in a szótáros francziára való fordítást szótár nélküli fordítás francziából fogja felváltani, kellő nyelvtani magyarázatokkal. Nem is hiszem, hogy ez sokáig késhetnék, mert ha a latin *scriptum* eltörlése annyiszor szóba került és a külföldön több helyen már el is töröltetett, a franczia *thème* kiküszöbölése, mind nehézség, mind óraszám tekintetében, jóval indokoltabb. A *parlívózás* réme azonkan jórészt képzeleti s már tanáraink képzettségénél fogva, úgy a multban mint a jövőben, nem fog túlságosan kísérteni.

De még ennél is fontosabbnak tartom én a *tankönyvek* és a *tanárok továbbképzésének* kérdését; az utóbbit főleg a vidéki tanárookra nézve, mert a fővárosiaknak jóval több és könnyebb mód kínálkozik arra, hogy született francziákkal érintkezzenek és ismereteikét időszakonkint felfrissítsék.

Észrevételeimet azzal végzem, hogy valamint B. úr jóhiszeműségét az általa felvetett kérdésben teljesen elfogadom, úgy ezt tőle velem szemben is elvárom. Jól tudom, hogy ő egyike a legjobban képzett franczia tanárainknak, de viszont engedje meg nekem, hogy én se számítsam magam a leggyengébbek közé.

KEMÉNY FERENCZ.